

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-39>

УДК 341.9

Шевченко Л.А.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

## СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ АВТОНОМІЇ ВОЛІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

**Анотація.** У статті розкрито сутність принципу автономії волі, визначено його місце в регулюванні міжнародних правових відносин. Доведено особливість і важливість цього принципу, заснованого на тому, що законодавство багатьох держав, окремі міжнародні документи дозволяють сторонам міжнародного приватного договору обирати застосовуване до нього право. Обґрунтовано, що принцип автономії волі заснований на прояві диспозитивності в регулюванні міжнародних приватних відносин. Автономію волі розглянуто як складник застосовного права та принцип міжнародного приватного права. Констатовано, що автономія волі сторін закріплюється у правових системах різних держав для регулювання договірно-правових відносин, пов'язаних з іноземним правопорядком. Зазначено, що згідно з принципом автономії волі, сторони можуть самостійно обрати право, що яке застосовуватиметься до їх договірних відносин. При цьому можливим є вибір не лише національного правопорядку, а й правопорядок, що є обов'язковим на визначеній частині території держави.

**Ключові слова:** принцип, автономія волі, приватноправові відносини, правопорядок, правові системи держав, міжнародне приватне право.

Shevchenko Larysa

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

## THE ESSENCE AND VALUE OF THE PRINCIPLE OF AUTONOMY OF THE WILL IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW

**Summary.** The article reveals the essence of the principle of autonomy of the will, determines its place in the regulation of international legal relations. It proves the peculiarity and importance of the principle of autonomy of the will, based on the fact that the laws of many states, individual international instruments allow the parties of the international private contract to choose the law applicable to it. It is substantiated that the principle of autonomy of the will is formed on the display of dispositivity in the regulation of international private relations. It is noted that the study of the principle of autonomy of the will is dedicated many works of both foreign and Ukrainian scholars. Among the main areas of research are the following: theoretical construction of autonomy of the will in international private law; legal nature of autonomy of the will of the parties; legal regulation of commercial transactions; consolidating the principles of good faith and autonomy of the parties in the international legal conventions of the UN, etc. The discussion of certain issues concerning the determination of the essence and importance of the principle of autonomy of the will in private international law is emphasized. In the presented paper autonomy of the will is considered as a component of applicable law and the principle of private international law. It is stated that autonomy of the will of the parties is fixed in the legal systems of different states for regulating contractual and legal relations related to foreign law and order. There are several points of view on the nature of autonomy of the will of the parties, according to which it is considered as: the institution created by the relevant national legal system for solving the conflict of laws; the consequence of freedom of contract, which is fixed and supported by the laws of different countries; a kind of way to regulate the legal relationship with a foreign element. It is emphasized that the legislation of practically all states establishes the autonomy of the will as the basis and the main principle of regulation of contractual-legal relations, especially those related to foreign law and order. In national legislation, the autonomy of the will is defined as the principle according to which the participants in the legal relationship with the foreign element can choose the right that is to be applied to the corresponding legal relationship with the foreign element. The scope of application of the principle of autonomy of the will is the whole complex of social relations, which is covered by the concept of private law relations, which at least through one of its elements are connected with one or several law and order, other than Ukrainian legal order or private law relations, complicated by a foreign element. It is noted that according to the principle of autonomy of the will, the parties can independently choose the right to apply to their contractual relations. In this case, it is possible to choose not only the national law and order, but also the rule of law, which is mandatory in a certain part of the territory of the state.

**Keywords:** principle, autonomy of the will, private legal relations, law and order, legal systems of states, international private law.

**Постановка проблеми.** Міжнародне приватне право належить до однієї з найдинамічніших галузей права, що весь час перебуває в постійному розвитку та удосконалюється. Особливості правового регулювання міжнародних правовідносин викликають необхідність використання комплексу певних правових принципів, які є основоположними в цьому процесі.

Відомо, що принципи будь-якої галузі права – це керівні ідеї, базові положення, які складають

її основний зміст, визначають спрямованість правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин. Значення принципів важко переоцінити: вони сприяють єдності, внутрішній цілісності й системності правового регулювання, визначають засади правового режиму в рамках певної галузі, є базовим орієнтиром як для правотворчої, так і для правозастосовчої діяльності.

Під принципами міжнародного приватного права слід розуміти виражені в його нормах осно-

вположні засади, базові положення, відповідно до яких здійснюється регулювання міжнародних приватних відносин. Вихідним моментом при визначенні принципів міжнародного приватного права має бути врахування специфіки вказаних відносин, обумовленої їх переважно приватним характером та наявністю в структурі іноземного елемента [1, с. 8].

Особливе місце у системі принципів міжнародного приватного права посідає принцип автономії волі, адже законодавство багатьох держав, окремі міжнародні документи дозволяють сторонам міжнародного приватного договору обирати застосовуване до нього право. На сучасному етапі розвитку правової науки цей принцип використовується в більшості країн світу. Принцип автономії волі заснований на прояві диспозитивності в регулюванні міжнародних приватних відносин, що вимагає його поглибленого вивчення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивченню принципу автономії волі присвячено, з огляду на його дедалі зростаюче застосування, низку праць українських науковців. Питання сутності, пошуку шляхів реалізації зазначеного принципу міжнародного приватного права та його значення розкриваються в таких направах: теоретична конструкція автономії волі в міжнародному приватному праві (Д. Мосо, А. Рубанов, М. Тригубович та ін.); правова природа автономії волі сторін (С. Задорожна, А. Довгерт, Л. Лунц, О. Мережко, А. Філіп'єв, Є. Чубикіна та ін.); правове регулювання комерційних угод (Л. Ануфрієва, А. Белов, В. Звеків, В. Поздняков, М. Розенберг та ін.); закріплення принципів добросовісності та автономії сторін у міжнародно-правових конвенціях ООН (Є. Бабкіна, А. Вотсон, А. Гуменчук, Є. Кондратьєва та ін.).

У зарубіжній правничій літературі питання юридичної конструкції автономії волі розглянуті в А. Батиффоля, Ф. Вишера, Ф. Гамилльшега, Р. Голдмана, П. Гого, М. Жуліано, М. Калеба, М. Пака, В. Хаудека, Я. Шаппа, К. Шмітгоффа та інших науковців.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Не зважаючи на достатню розробленість питань на значні доробки вчених, слід відмітити дискусійність окремих питань, пов'язаних із визначенням сутності та значення принципу автономії волі у міжнародному приватному праві. Стаття присвячена аналізу та систематизації поглядів науковців щодо природи, сутності та значення принципу автономії волі в міжнародному приватному праві.

**Мета статті** – торкнутися питань сутності автономії волі як складника застосовного права та принципу міжнародного приватного права; розкрити значення зазначеного принципу та шляхи його реалізації.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Ефективне правове регулювання будь-якої предметної сфери суспільних відносин досягається лише за умови чіткого визначення й обов'язкового врахування положень, які є принциповими, незалежно від того, чи вони безпосередньо закріплені в законодавстві, чи за необхідністю виводяться з його змісту. У міжнародному приватному праві, як і в будь-якій іншій галузі або системі права, існують такі принципи, зокре-

ма принцип автономії волі. Автономія волі сторін закріплюється у правових системах різних держав для регулювання договірно-правових відносин, пов'язаних з іноземним правовим порядком.

Наразі в доктрині міжнародного приватного права склалося кілька точок зору на природу автономії волі сторін, відповідно до яких вона розглядається як:

1) інститут, створений відповідною національною правовою системою для вирішення колізії законів. При цьому воля сторін розглядається як одна з колізійних прив'язок, нарівні з традиційним законом місцезнаходження речі, місця виконання зобов'язання тощо;

2) наслідок свободи договору, що закріплюється та підтримується законодавством різних країн, тому автономія волі може обмежуватися лише сферою, яка регулюється імперативними, а не диспозитивними нормами права;

3) не як колізійна прив'язка, а своєрідний спосіб регулювання правовідносин з іноземним елементом [2, с. 253].

Серед науковців немає єдності поглядів щодо правової природи автономії волі сторін. Так, Л. Лунц автономію волі розглядає як одну з колізійних засад національного права [3]. На думку Є. Чубикіної, автономія волі має розглядатися не як колізійна норма, а як особливий правовий інститут, тому що в принципі автономії волі не можливо виділити традиційні елементи колізійної норми (об'єм та прив'язку) [4].

Однак, не зважаючи на дискусії з приводу правової природи автономії волі, більшість дослідників визнає її принципом міжнародного приватного права. З точки зору А. Покачалової, автономія волі сторін є загально визнаним принципом міжнародного приватного права, який відіграє особливу роль у регулюванні міжнародних договорів. Автономія волі дозволяє сторонам договору реалізувати свою свободу шляхом вибору норм того чи іншого правового порядку. У зв'язку з розвиненістю цього інституту він отримав закріплення як на міжнародному рівні, так і в законодавстві різних держав. За загальним доктринальним розумінням договірних відносин автономія волі проявляється через механізм узгодження інтересів сторін щодо порядку їх регулювання чи юрисдикції регулюючого органу або через механізм погодження на наявний порядок, в умовах якого відбувається укладення міжнародного договору [5, с. 94].

О. Розгон вважає, що автономія волі є основоположним принципом, який діє в міжнародному приватному праві та правовим інститутом, сутність якого полягає у вирішенні колізій, за яким учасники приватноправових відносин з іноземним елементом можуть здійснити вибір того права, яке підлягає застосуванню до цих відносин [6, с. 243].

Е. Грамацький зазначає, що автономія волі на даний час є одним із ключових принципів регулювання відносин, ускладнених іноземним елементом у міжнародному приватному праві. Це і не дивно, оскільки разом із колізійним регулюванням, даний механізм дозволяє ефективно розпізнавати право, найбільш наближене до відносин сторін та їх волевиявленню. Автономія волі може бути представлена як окремий випа-

док реалізації загального принципу про необхідність регулювання договору найбільш близьким правом [7, с. 165].

С. Задорожна, досліджуючи принцип автономії волі, наголошує, що автономія волі передбачає «договірний» елемент, тобто автономія волі – це, перш за все, угода про вибір права. Обрання сторонами відповідного правового регулювання виражається в укладанні так званої угоди про застосовуване право – цивільно-правової угоди, сторони якої визначають право, застосовуване до «основної» угоди, укладеної іноземним елементом та укладеної тими самими особами. Метою укладення угоди про застосовуване право є визначення відповідного правового регулювання угоди і, в більшості випадків, воно слугує для розв'язання проблеми застосовуваного права при розгляді будь-якого спору сторін, що випливає з угоди або пов'язаної з ним» [8, с. 70].

Автономія волі не є абсолютним правилом. Термін «автономія волі» не означає, що учасники правовідносин мають необмежені, абсолютні права. Навпаки, це умовне поняття, оскільки держава залишає за собою право самостійно встановлювати законодавчими актами випадки, в яких сторонам може надаватися можливість вибору застосовуваного закону. Це пояснюється передусім суверенітетом держави, завдяки якому вона може запроваджувати імперативні норми, в тому числі в галузі колізійного права. Автономія волі являє собою інструмент, який законодавець передає в руки приватних осіб у тій сфері, де їх інтереси є домінуючими, з метою виправлення недосконалості колізійної норми або невизначеність принципу близькості (близькості права й суспільних відносин).

Оскільки більшість правових систем визнає правові системи інших країн і знаходиться у постійній міжнародній взаємодії, автономію волі слід розглядати як вираження сутності права. Законодавство практично усіх держав закріплює автономію волі як підґрунтя і основний принцип регулювання договірно-правових відносин, особливо пов'язаних з іноземним правом порядком.

У національному законодавстві принцип автономії волі закріплений у Законі України «Про міжнародне приватне право» в п. 5 ч. 1 ст. 1 передбачено, що автономія волі – це принцип, згідно з яким учасники правовідносин з іноземним елементом можуть здійснити вибір права, що підлягає застосуванню до відповідних правовідносин з іноземним елементом. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону такий вибір здійснюється у випадках, передбачених законом [9].

Виходячи зі змісту п. 5 ст. 1 та ч. 6 ст. 5 Закону, можна стверджувати, що сферою дії принципу автономії волі є, по суті, весь комплекс суспільних відносин, що охоплюється поняттям «при-

ватноправові відносини, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правом порядками, іншими, ніж український порядок» або «приватноправові відносини, ускладнені іноземним елементом».

Відносно сфери дії принципу автономії волі, В. Яковлев зазначає, що суттєвим є не стільки наявність іноземного елемента чи дійсний зв'язок відносин з декількома правом порядками (що вимагається а рїогі), а те, що ці відносини мають приватний характер, тобто ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, майновій самостійності суб'єктів. Саме у цих характеристиках відносин і закладене підґрунтя для реалізації їх суб'єктами автономії волі [10, с. 51].

Автономія волі у міжнародному приватному праві набирає підтримку і поширення не лише щодо договірних зобов'язань, але й інших приватноправових відносин, відомих своїми традиційними «жорсткими» колізійними правилами (деліктні, трудові, сімейні та ін.) та вже давно визнана в якості основного принципу, ймовірно, усіх сучасних правових систем світу.

**Висновки і пропозиції.** Аналізуючи вищевикладене можна констатувати, що автономія волі – це фундаментальний, основний принцип міжнародного приватного права, який відіграє особливу роль у регулюванні міжнародних правовідносин, що в свою чергу відповідає самій природі приватноправових відносин та ідеям міждержавної співпраці, адже надаючи можливість іноземному праву на підставі волевиявлення учасників врегульовувати суспільні відносини, держави особливим чином виявляють довіру до іноземного законодавства та іноземних держав. За умов інтернаціоналізації господарського та суспільного життя, сфера застосування принципу автономії волі є надзвичайно широкою. Джерела сучасного міжнародного приватного права окремих держав надають учасникам досить широкі можливості для вибору права, що в свою чергу є наслідком глобалізації міждержавних правовідносин. Якщо раніше принцип автономії волі найбільш часто розглядався науковою спільнотою як інститут договірної угоди, і виступав «наріжним каменем» системи колізійних правил, то зближення держав у суспільно-економічній, соціальній та правовій сферах надає можливість вченим та практикам розглядати його функціонування як у сфері позадоговірних зобов'язань так і у цивільному, трудовому, сімейному та інших галузях права.

Принцип автономії волі є одним із важливих проявів диспозитивності у регулюванні міжнародних приватних відносин, а усвідомлення його змісту та значення потребує більш детальних наукових доробок, поглибленого аналізу та дослідження.

## Список літератури:

1. Ануфриева Л.П., Дмитриева Г.К. Международное частное право : учебник / под ред. Г.К. Дмитриевой. Москва : Проспект, 2000. 650 с.
2. Погорельца Н.В. Щодо питання про співвідношення інститутів автономії волі сторін та обходу закону у міжнародному приватному праві. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 2. С. 253–267.
3. Лунц Л.А. Курс международного частного права : в 3 т. Москва : Спарк, 2002. Т. 1. 1007 с.
4. Чубыкина Е.В. Принцип автономии воли сторон во внешнеэкономическом договоре. *Законодательство*. 2001. № 10. С. 16–22. URL: <http://expert-kollegia.ru/articles.php?serv=212&part=5632> (дата звернення: 21.04.2019).

5. Покачалова А.Г. Автономія волі як основоположний принцип регулювання забезпечення зобов'язань. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Вип. 128. С. 93–101.
6. Розгон О.В. Значення принципу автономії волі у шлюбному договорі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 242–245.
7. Грамацький Е.М. Деякі аспекти визначення права, що регулює автономію волі сторін. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 164–166.
8. Задорожна С.М. Угода про вибір права, застосованого до цивільно-правових відносин, ускладнених іноземним елементом. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Випуск 538. Правознавство. С. 68–72.
9. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
10. Яковлев В.В. Автономія волі у трудових відносинах, ускладнених іноземним елементом. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. 2011. Вип. 17. С. 46–52.

## References:

1. Anufrieva L.P., Dmitrieva G.K. *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo : uchebnik / pod red. G.K. Dmitrievoy*. Moskva : Prospekt, 2000. 650 s.
2. Pohoretska N.V. Shchodo pytannia pro spivvidnoshennia instytutiv avtonomii voli storin ta obkhodu zakonu u mizhnarodnomu pryvatnomu pravi. *Visnyk Chernivets'koho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademii»*. 2014. Vyp. 2. S. 253–267.
3. Lunts L.A. *Kurs mezhdunarodnogo chastnogo prava : v 3 t.* Moskva : Spark, 2002. T. 1. 1007 s.
4. Chubyikina E.V. Printsip avtonomii voli storon vo vneshneekono-micheskom dogovore. *Zakonodatelstvo*. 2001. № 10. S. 16–22. URL: <http://expert-kollegia.ru/articles.php?serv=212&part=5632> (data zvernennya: 21.04.2019).
5. Pokachalova A.H. Avtonomiia voli yak osnovopolozhnyi pryntsyp re-huliuvannia zabezpechennia zoboviazan. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. 2016. Vyp. 128. S. 93–101.
6. Rozghon O.V. Znachennia pryntsypu avtonomii voli u shliubnomu dohovori. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. 2018. № 3. S. 242–245.
7. Hramatskyi E.M. Deïaki aspekty vyznachennia prava, shcho rehuliuie avtonomiiu voli storin. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2013. № 3. S. 164–166.
8. Zadorozhna S.M. Uhoda pro vybir prava, zastosovanoho do tsyvilno-pravovykh vidnosyn, uskladnennykh inozemnym elementom. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu*. 2010. Vypusk 538. Pravoznavstvo. S. 68–72.
9. Pro mizhnarodne pryvatne pravo : Zakon Ukrainy vid 23.06.2005. № 2709-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2005. # 32. St. 422.
10. Yakovliev V.V. Avtonomiia voli u trudovykh vidnosynakh, uskladnennykh inozemnym elementom. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody «Pраво»*. 2011. Vyp. 17. S. 46–52.